

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 316.6:316.67:341.231.14:159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2024.105.7>

А. О. БЕССАРАБ

доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна
академія»
Запорізької обласної ради

П. М. ПОГУДІНА

КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна
академія»
Запорізької обласної ради

К. С. СІРЕНКО

КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна
академія»
Запорізької обласної ради

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ, ЯКІ ВИЇХАЛИ ДО НІМЕЧЧИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Стаття присвячена аналізу соціально-психологічної підтримки українських дітей, які виїхали до Німеччини під час війни. Мета дослідження – схарактеризувати особливості соціально-психологічної підтримки українських дітей-біженців у Німеччині. У процесі наукового дослідження використано загальнонаукові методи пізнання: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення. Результати дослідження показують, що Німеччина продемонструвала значну відданість та зусилля в забезпеченні соціально-психологічної підтримки для українських дітей, які змушені були покинути свої домівки через війну. Країна прийняла близько 10% українських переселенців та активно впроваджує комплексні програми для задоволення їхніх потреб. Важливими аспектами підтримки є створення психологічних центрів, які забезпечують як індивідуальну, так і групову допомогу дітям, що перебувають у складних емоційних умовах. Крім того, значна увага приділяється культурним арт-практикам, які сприяють інтеграції та полегшенню процесу

адаптації завдяки використанню творчих і культурних інструментів для зниження стресу та емоційного навантаження. У сфері освіти Німеччина досягла значних успіхів, забезпечивши включення 39% українських дітей у шкільне навчання, незважаючи на труднощі, пов'язані з мовним бар'єром та новими освітніми вимогами. Цей результат є свідченням ефективного управління ресурсами та цілеспрямованої роботи з українськими родинами. Для підтримки студентів-біженців також передбачені грантові програми, що надають змогу продовжити навчання в закладах вищої освіти, таким чином знижуючи фінансові перешкоди для здобуття освіти. Соціальна допомога українським сім'ям організована через програму Kindergeld, яка надає фінансову підтримку, що суттєво покращує життєві умови дітей та їхніх родин. Додатково, регуляція правового статусу біженців у Німеччині надає змогу користуватися передбаченими пільгами та отримувати комплексну інституційну підтримку. Особливу увагу приділяють групам дітей, що перебували під опікою державних установ в Україні, які завдяки цьому змогли переїхати до Німеччини разом зі своїми вихователями. Практичне значення дослідження полягає у визначенні ефективних стратегій соціально-психологічної підтримки для дітей-біженців, які можуть бути використані іншими країнами для розробки аналогічних програм.

Ключові слова: соціальна підтримка, психологічна адаптація, українські діти, війна, інтеграція, Німеччина.

Постановка проблеми. У контексті соціально-психологічної підтримки українських дітей, які виїхали до Німеччини під час війни, особливу увагу доцільно звернути на масштаби прийому та інтеграції цих переселенців. Німеччина, до якої виїхали багато українців, має досить складну адаптаційну систему, що зумовлено, зокрема, жорсткістю правил та норм, які регулюють процеси інтеграції. Водночас успішна адаптація в Німеччині забезпечує біженцям низку державних гарантій, що створює сприятливі умови для довгострокового проживання та соціального розвитку. Так, акцент роблять на освітній компонент. Держава забезпечує компенсації для дошкільних установ й активно працює над інтеграцією українських дітей у шкільну систему. Вища освіта також доступна, українські студенти мають можливість продовжувати або розпочинати свою академічну кар'єру в Німеччині. Певна увага приділяється психологічній підтримці через організацію спеціалізованих гуртків та центрів, де діти та їхні родини можуть отримати професійну допомогу для подолання травм, пов'язаних із війною та переміщенням.

Таким чином, Німеччина підтверджує своє зобов'язання до забезпечення глибокої та комплексної підтримки українських біженців, особливо дітей, через широкий спектр освітніх і психологічних програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання психологічної та соціальної підтримки українських біженців за кордоном є достатньо висвітленим у ЗМІ, однак мало дослідженим у вітчизняній літературі. Попри це, значний внесок у розвиток теми зробив О. Креденцер [4],

який вивчав психічне здоров'я українців, що вимушено перебувають у Німеччині. Автор досліджує чинники стресу, зокрема соціальну ізоляцію, адаптаційні труднощі та психологічну травматизацію, а також надає рекомендації щодо зниження психологічної напруги. Згаданий підхід підтримують інші дослідники, проєкт «Соціально-психологічна підтримка українців в Німеччині» [7], де також акцентовано на важливості організації підтримки на місцевому рівні та співпраці з німецькими психологами.

Зокрема, Д. Журавль [2] описав конкретний приклад практичної допомоги – створення служби психологічної підтримки в Німеччині, що підтверджує потребу в подібних ініціативах для подолання комунікаційних та психологічних бар'єрів у переселенців. Це дослідження доповнює стаття на сайті «Рейнформ» [10], де йдеться про безкоштовні консультації та механізми звернення по допомогу. Водночас Т. Любчик [5] досліджує програми підтримки українців у різних країнах ЄС, фокусуючись на соціальних послугах та юридичній допомозі. Особливу увагу автор приділяє ситуації з дітьми та питанням їхньої інтеграції в освітню систему. У контексті захисту прав дітей варто також згадати дослідження ADC Memorial [8], де проаналізовано становище дітей з України після початку повномасштабного вторгнення, а також труднощі їхнього соціального включення.

Окремий аспект висвітлює Й. Тейзе [9], який аналізує страхи біженців щодо вилучення дітей із сімейних середовищ. Це питання викликає тривогу серед українців за кордоном, що погіршує їхню психологічну стабільність та посилює недовіру до місцевих органів влади.

У межах цього дослідження використано й експертну літературу, наприклад, публікації на таких платформах, як «Главком» [1], де аналізують результати опитувань українських біженців, та «Допомога Інфо» [3], що розглядає специфічні потреби людей з інвалідністю й старших осіб.

Попри достатню кількість літератури із цієї теми, відчувається нестача систематизованого матеріалу, а тому з використанням різних методів наукового пізнання було проаналізовано, згруповано та систематизовано інформацію для викладення у світлі теми дослідження.

Мета статті – схарактеризувати особливості соціально-психологічної підтримки українських дітей-біженців у Німеччині.

Виклад основного матеріалу. Ситуація в Україні, зокрема в умовах військового конфлікту, призвела до масової міграції населення, особливо дітей, які потребують особливої уваги та підтримки. Німеччина, яка сьогодні приймає близько 10% усіх українських переселенців, стала ключовим напрямом для багатьох сімей, що рятуються від війни (рис. 1).

Цей значний потік переселенців створює специфічні виклики, які вимагають детального дослідження. Передусім це стосується соціально-психологічної підтримки українських дітей, які можуть зіткнутися з різними труднощами в новій культурній та соціальній обстановці.

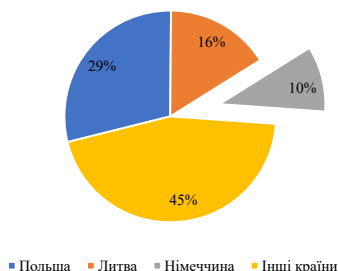

Рис. 1. Розподіл переселенців з України під час війни за різними країнами [1]

Необхідно вивчити особливості перебування цих дітей у Німеччині, їхні потреби в емоційній підтримці, інтеграції в навчальні заклади, а також фактори, які сприяють або заважають їх успішній адаптації. Важливою є також роль соціальних служб, освітніх установ та громадських організацій у наданні допомоги переселенцям.

Дослідження, проведене О. Креденцер серед 158 українців, які перебувають у Німеччині внаслідок війни, виявило суттєві проблеми, з якими стикаються діти та їхні батьки. Серед респондентів 68,1% усіх переселенців мають дітей, що свідчить про значний вплив конфлікту на сімейні структури та виховання [4].

Найпоширеніші проблеми, з якими стикаються діти українських біженців, стосуються *навчання та адаптації до нової освітньої системи*. Так, 32% опитаних повідомили про труднощі в навчанні своїх дітей. Ці проблеми значною мірою пов'язані з *невмінням спілкуватися німецькою мовою*, що ускладнює процес інтеграції в нову школу [4].

Окрім мовного бар'єра, батьки зазначають, що існує *фізична нестача місць у місцевих школах*, що ускладнює можливість навчання для українських дітей. Це викликало необхідність створення інтеграційних класів, що, хоча й зменшило проблеми з доступом до освіти, не усунуло всіх труднощів. Інтеграційні класи часто мають обмежені ресурси й не завжди можуть забезпечити якісну освіту відповідно до потреб учнів [4].

Соціально-психологічні проблеми також не залишилися поза увагою. Так, 55,9% респондентів повідомили про конфлікти з близькими, які залишилися в Україні або перебувають поруч у Німеччині. Такі конфлікти можуть зумовлені стресом, викликаним війною та втратою звичних умов життя. Діти, які спостерігають за конфліктами в сім'ї, можуть переживати додатковий стрес і страх, що негативно вплине на їхню емоційну стабільність та розвиток [4].

Крім того, 43,6% опитаних зазначили *відсутність життєвих перспектив*, що також може вплинути на дітей. Коли батьки переживають труднощі з адаптацією, діти відчувають це напруження й можуть стикатися з відчуттям невизначеності щодо свого майбутнього. Втрата зв'язку з батьківщиною, рідними та друзями призводить до почуття самотності, що може мати довгострокові наслідки для психічного здоров'я дітей [4].

Що стосується дітей, то однією з основних проблем є адаптація до нової країни та культури. Діти можуть відчувати втрату ідентичності, що супроводжується емоційними труднощами та стресом [6].

Крім того, діти можуть переживати почуття провини за те, що їм краще за кордоном, адже їхні батьки чи рідні залишилися в Україні. Це почуття провини може перешкоджати повноцінній адаптації й розвитку, оскільки діти почуваються змушеними обирати між новим комфортом і своєю рідною країною [6].

Ще однією важливою проблемою є стрес, викликаний новими обставинами: змінами в освітньому процесі, відсутністю звичної рутини, а також переживаннями за близьких, які залишилися в Україні або беруть участь у бойових діях. Такі переживання можуть проявлятися у фізичних симптомах, таких як безсоння, головні болі або проблеми з апетитом [6].

У контексті психологічної підтримки 67,8% опитаних висловили бажання отримати психологічні консультації для себе, тоді як 28,7% бажали б психологічної допомоги для своїх дітей. Це свідчить про усвідомлення батьками важливості психічного здоров'я дітей і необхідність підтримки в умовах, що змінюються. Батьки усвідомлюють, що їхній емоційний стан впливає на дітей, і тому шукають допомоги для себе, щоб мати можливість адекватно реагувати на потреби своїх дітей [4].

У зв'язку з викладеним, Німеччина прийняла рішення забезпечити доступ українських біженців до комплексної психологічної допомоги, включаючи індивідуальні та сімейні консультації, а також спеціалізовані програми для дітей [4].

У червні 2022 р. в Німеччині запустили *безкоштовну онлайн-службу психологічної підтримки для українських біженців*, організовану ініціативою Krisenchat, яка об'єднує понад 400 волонтерів-психологів. Ця служба надає консультації українською та російською мовами цілодобово, допомагаючи дорослим і дітям, які постраждали від війни, впоратися з такими проблемами, як тривога, панічні атаки та стрес. Хоча Krisenchat не може запропонувати довгострокову терапію, психологи готові вислухати особисті історії та надати поради щодо подолання емоційних труднощів [3; 10].

Ще один проєкт «*Соціально-психологічна підтримка українців в Німеччині*» зосереджується на комплексній психологічній допомозі українським біженцям, які опинилися в Німеччині внаслідок

війни. Серед основних видів роботи – організація груп психологічної підтримки для жінок (онлайн та офлайн), що допомагають учасникам опрацьовувати психологічні труднощі та стреси, викликані вимушеною міграцією. Проєкт також передбачає індивідуальні консультації для українців у Німеччині, що охоплюють понад 250 сеансів для 115 осіб. Для підтримки фахівців проводять супервізійні та інтерв'язійні групи, де психологи обмінюються досвідом та отримують професійну підтримку [7].

Крім того, у межах проєкту організовано творчі та арт-терапевтичні активності: серію майстер-класів «Візуальна культура та артпрактики» (для понад 250 осіб) та онлайн-групи з малювання (близько 80 учасників). Психологи та культурологи проводять освітні вебінари, щоб підвищити обізнаність біженців щодо подолання кризових ситуацій та адаптації в новому середовищі. У співпраці з німецькими організаціями проєкт надає психосоціальну підтримку через установи, як-от школи, дитячі садки та медичні заклади, що значно розширює доступ до психологічних послуг для українських дітей і дорослих [7].

Одним із важливих соціально-психологічних аспектів підтримки українських дітей є їх забезпечення освітою. Стан охоплення українських дітей шкільною освітою в країнах Європи є неоднорідним і залежить від багатьох факторів, включаючи швидкі зміни в кількості біженців та організаційні особливості систем освіти кожної країни. За даними на липень 2022 р., найвищий рівень включення українських дітей у шкільне навчання було зафіксовано в Іспанії – 75%, а в Італії – 71%, серед зареєстрованих близько 38 000 дітей шкільного віку. У Нідерландах цей показник становив 66%, у Бельгії – 53%. У країнах з більшою кількістю українських біженців, таких як Німеччина та Польща, відсоток охоплення був нижчим – відповідно 39% та 37% [8].

Шкільна освіта. Німецька система освіти швидко адаптувалася до нових умов, щоб надати цим дітям можливість отримати якісну освіту без зайвої бюрократії. У Німеччині існує понад 32 000 шкіл, що охоплюють усю територію країни та мають єдині мінімальні стандарти. Обов'язкова шкільна освіта в Німеччині починається в шість років і триває в середньому дев'ять років, з можливістю продовження до десяти років у деяких федеральних землях. Усі школи активно працюють над інтеграцією учнів-біженців, що надає змогу українським дітям без труднощів приступити до навчання [3].

Вища освіта. Також для українських студентів у Німеччині діє програма «*Vafög*», яка надає фінансову підтримку у формі напівгранту. Студенти можуть отримати позику, з якої їм потрібно повернути не більше 10 010 євро, що полегшує доступ до вищої освіти та сприяє продовженню навчання в нових умовах. Таким чином, Німеччина намагається створити сприятливі умови для навчання та підтримки українських дітей і молоді, забезпечуючи їм можливість інтеграції та розвитку в новому середовищі [5].

Компенсації. У Німеччині система підтримки включає також соціальні виплати для родин, які мають дітей. З 1 січня 2023 р. українські біженці можуть отримувати грошову допомогу в розмірі 348 євро на дітей віком від 6 до 13 років та 420 євро для підлітків віком від 14 до 17 років [3]. Крім того, для сімей, які мають дітей, доступні виплати на дітей (Kindergeld), що становлять 219 євро на місяць для першої та другої дитини, 225 євро – для третьої, 250 євро – для кожної наступної дитини. Ці фінансові ресурси забезпечують родинам необхідні засоби для забезпечення повноцінного життя та навчання дітей [3; 5].

Правовий статус. Важливо також зазначити, що правовий статус українських біженців у Німеччині дозволяє їм отримувати доступ до освітніх установ, соціальних пільг та медичного обслуговування. Наявність тимчасового посвідчення на перебування (Fiktionsbescheinigung) відкриває можливості для навчання та медичного обслуговування, що є критично важливим для дітей, які могли втратити звичні умови життя через війну [3].

Інституційна підтримка. Підтримка українських дітей у Німеччині включає в себе збереження структури та функціонування дитячих будинків під час еміграції. Одним із таких кейсів є евакуація центру соціальної реабілітації на початку повномасштабної війни. До Німеччини було перевезено близько 35 дітей віком від 5 до 12 років разом із 10 українськими вихователями, директором та офіційним опікуном – пастором [8].

Паралельно в Німеччині діти можуть мати контакт із родичами, які також переїхали, а також отримують підтримку від місцевих «хрещених батьків» – німецьких сімей, які проводять з ними час, запрошують на канікули та підтримують емоційний зв'язок, що допомагає дітям почуватися більш захищеними та інтегрованими в новому середовищі [8].

Функціонування соціальних служб у Німеччині передбачає чіткі правила та процедури, які забезпечують захист дітей, а також підтримку родин у складних ситуаціях. У випадку українських біженців важливо, щоб вони були поінформовані про правила утримання та виховання дітей і отримували необхідну підтримку для забезпечення безпечного середовища для дітей [9]. Практика показала, що в Німеччині існує досвід вилучення дітей із сімей, якщо ці нормативи й правила порушуються.

Чинним законодавством Німеччини передбачено випадки, коли діти можуть бути вилучені (фізичне або сексуальне насильство; серйозне занедбання; вжиття наркотиків або алкоголю). Соціальні працівники зобов'язані ретельно оцінити ситуацію й отримати незалежний експертний висновок, якщо це необхідно. Передбачено також можливість допомоги без вилучення: фінансова підтримка, консультації та послуги з виховання [9].

Як бачимо, Німеччина активно відгукується на потреби українських дітей-біженців, забезпечуючи їм не лише негайну допомогу, але й створюючи умови для довготривалої адаптації та інтеграції.

Висновки. У контексті забезпечення соціально-психологічної підтримки українських дітей, які виїхали до Німеччини під час війни, ця країна демонструє значну відданість та зусилля у відповідь на гостру потребу забезпечення допомоги біженцям. Країна, яка прийняла чимало українських переселенців, активно розвиває та впроваджує комплексні програми підтримки. Зокрема, значну увагу приділено створенню психологічних центрів, важливий акцент роблять на культурні арт-практики, що сприяють культурній інтеграції та психологічному відновленню.

Значну роль відіграє освітня інтеграція, де Німеччина досягла рівня 39% включення українських дітей у шкільне навчання. Цей показник є достатньо високим, враховуючи різноманітні виклики, пов'язані з мовним бар'єром та адаптацією до нової освітньої системи. Вища освіта також не залишається поза увагою, є грантові програми, що надають фінансову підтримку студентам-біженцям.

Надається соціальна допомога, зокрема через програму Kindergeld, яка забезпечує фінансову підтримку сім'ям, що покращує життєві умови дітей. Відзначимо також регуляцію правового статусу біженців, що дозволяє їм користуватися всіма передбаченими пільгами та отримувати як індивідуальну, так і комплексну інституційну підтримку. Цей аспект особливо важливий для закладів, таких як дитячі будинки, де групи дітей із вихователями змогли реалізувати переїзд та інтеграцію в Німеччині.

Список використаної літератури

1. Вонс Р. З якими проблемами зіштовхуються українські біженці за кордоном: результати опитування. *Главком*. 2023. URL: https://glavcom.ua/country/society/z-jakimi-problemami-zishtovkhujsja-ukrajinski-bizhentsi-za-kordonom-rezultati-opituvannja-964598.html#google_vignette (дата звернення: 10.10.2024).
2. Журавль Д. Німецькі волонтери запустили службу психологічної підтримки для українців. *ШоТам*. 2022. URL: <https://shotam.info/nimetski-volontery-zapustily-sluzhbu-psyholohichnoi-pidtrymky-dlia-ukraintsiv/> (дата звернення: 10.10.2024).
3. Інформація під час війни для людей з інвалідністю та людей старшого віку. *Допомога Інфо*. 2023. URL: <https://dopomoha-info.org.ua/za-kordonom/umovu-perebuvannja-za-kordonom/nimechchyna/> (дата звернення: 10.10.2024).
4. Креденцер О. Забезпечення психічного здоров'я українців, що перебувають в Німеччині у зв'язку з війною : навч.-метод. посібник. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 116 с.
5. Любчик Т. Допомога для українських переселенців: які програми діють у Польщі, Німеччині та Чехії. *Deutsche Welle*. 2023. URL: <https://www.dw.com/uk/prihodat-i-zabiraut-ditej-pidigrity-strahi-ukrajinskih-bizenciv-u-es/a-66037328> (дата звернення: 10.10.2024).
6. Поширені дилеми українців за кордоном та як їх вирішувати – поради психологині. *Трибуна*. 2023. URL: <https://trybuna.sumy.ua/stories/dylemy-ukrayintsiv-za-kordonom-porady-psyholohyni/> (дата звернення: 10.10.2024).

7. Проект «Соціально-психологічна підтримка українців в Німеччині». Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. URL: <http://psychology-naes-ua.institute/read/2841/> (дата звернення: 10.10.2024).

8. Становище дітей з України в країнах Європи після 24 лютого 2022 року. *ADC Memorial*. 2023. URL: <https://adcmemorial.org/uk/novina-uk/stanovishhe-ditej-z-ukra%D1%97ni-v-kra%D1%97nah-%D1%94vropi-pislya-24-lyutogo-2022-roku/> (дата звернення: 10.10.2024).

9. Тейзе Й. «Приходять і забирають дітей»: підігріті страхи біженців. *Deutsche Welle*. 2023. URL: <https://www.dw.com/uk/prihodat-i-zabiraut-ditej-pidigriti-strahi-ukrainskih-bizenciv-u-es/a-66037328> (дата звернення: 10.10.2024).

10. У Німеччині для українських біженців створили безкоштовну службу психологічної підтримки. *Реінформ*. 2022. URL: <https://reinform.com.ua/5921/u-nimechchyni-dlya-ukrayinskyh-bizhencziv-stvoryly-bezkoштovnu-sluzhbu-psyhologichnoyi-pidtrymky/> (дата звернення: 10.10.2024).

Bessarab A. O., Pogudina P. M., Sirenko K. S. Social and psychological support for Ukrainian children who moved to Germany during the war

The article analyzes the social and psychological support provided to Ukrainian children who relocated to Germany during the war. The aim of the study is to evaluate the effectiveness and specific features of social and psychological adaptation programs for Ukrainian refugee children in Germany. General scientific methods of cognition were used in the research: analysis, synthesis, comparison, systematization, generalization. The study's findings show that Germany has demonstrated a strong commitment and effort in providing social and psychological support to Ukrainian children who were forced to leave their homes due to the war. The country has taken in about 10% of Ukrainian refugees and is actively implementing comprehensive programs to meet their needs. Key aspects of support include the establishment of psychological centers that provide both individual and group assistance to children in challenging emotional conditions. Additionally, significant attention is given to cultural art practices that facilitate integration and ease the adaptation process through the use of creative and cultural tools to reduce stress and emotional strain. In the field of education, Germany has made considerable progress, ensuring that 39% of Ukrainian children are integrated into school education, despite challenges related to language barriers and new educational requirements. This outcome is a testament to effective resource management and targeted efforts with Ukrainian families. For refugee students, grant programs are available, allowing them to continue their studies at higher educational institutions, thereby reducing financial barriers to obtaining an education. Social assistance for Ukrainian families is organized through the Kindergeld program, which provides financial support, significantly improving the living conditions of children and their families. Additionally, the regulation of refugee legal status in Germany enables access to designated benefits and comprehensive institutional support. Special attention is given to groups of children who were under the care of state institutions in Ukraine, enabling them to relocate to Germany with their caregivers. The practical significance of the study lies in identifying effective strategies for social and psychological support for refugee children, which can be utilized by other countries in developing similar programs.

Key words: social support, psychological adaptation, Ukrainian children, war, integration, Germany.